

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ İLMİ EDEBİ MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XII Sayı : 1
OCAK — ŞUBAT 1973

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

EY İMAN EDENLER, İÇKİ KUMAR, (TAP-
MAYA MAHSUS) DİKİLİ TAŞLAR, FAL
OKLARI ANCAK ŞEYTANIN AMELİNDEN
BİRER MURDARDIR. ONUN İÇİN BUN-
(LAR)DAN KAÇININ Kİ MURÂDINIZA
ERESİNİZ.

ŞEYTAN, İÇKİDE VE KUMARDA ANCAK
ARANIZA DÜŞMANLIK VE KİN DÜŞÜR-
MEK, SİZİ ALLAH'I ANMAKTAN VE NA-
MAZDAN ALIKOYMAK İSTER. ARTIK SİZ
(HEPİNİZ) VAZGEÇTİNİZ DEĞİL Mİ?

Mâide : 90 - 91

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Fiiilen İdare Eden Sorumlu Müdür
M. SAİM YEPREM
Diyamet İşleri Başkanlığı
Derleme ve Yayın Müdürü

Kur'an Tarihinde Yedi Harf Meselesi(1)

— I —

Yazan : Dr. Abdü's-Sabûr Şâhin

Çeviren : Tayyar ALTIKULAÇ

Genel olarak kırâetler meselesi ve özellikle şâz kırâetler problemi, hiç şüphesiz İslâm ümmetine kolaylık olsun diye Peygamber (s.a.v.) e bağışlanan ruhsatın (yedi harf üzere okuma ruhsatının) ortaya koyduğu sonuçlardan biri, belki de en mühimidir. En kuvvetli ilmî ihtimallerin ışığında bu «Yedi Harf»in mahiyeti konusu ele alınmadan bu problemi anlamaya ve çözmeye de imkân yoktur. Bu da söz konusu kırâetlerin ortaya çıkışını etraflıca incelemek, bu mevzuda yapılmış bilumum tefsirleri dikkate almak suretiyle olacaktır ki, bu tefsirler de bazan takib edilen metod, bazan da düşünce tarzı yönünden değişik sonuçlar ortaya koymuşlardır.

El-Ahrufu's-seb'a ile ne murad edildiğini tefsir edenler «el-Ahruf»un ve «seb'a»nın te'vili hakkında söylenmiş kısa beyanları nakletmek ve Hz. Peygamber (s.a.v.) in «Kur'an yedi harf üzerine nâzil olmuştur.» hadisi ile birlikte birkaç söz söylemekle yetinmişlerdir. Halbuki bu hadisin Kur'an tarihindeki yeri büyük önem taşımaktadır. Hem öyle ki, bu hadis kadar dinî, tarihî ve edebî problemler ortaya koyan hiçbir hadis görmüyoruz. Bundan maksadın ne olduğunu sınırlandırmada muayyen bir noktaya ulaştıktan sonra bütünü ile ve tafsilâtlı bir şekilde kırâetler müşkülünü izah ve tefsir etmek lâzım gelir. Bunun da manası, Kur'an tarihinin en karmaşık müşkül-lerini ve bilhassa -rivayet, lehçe ve metinle ilgili bütün vecihleriyle- şâz müşkülünü çözmek demektir.

Şia'dan bazılarının, bu hadisin sıhhatini inkâr ettiklerine burada işaret etmeliyiz. Söz konusu problem hususunda onlar Kur'an tarihi ile ilgili çalışmalar cinsinden herhangi bir fikir ve açıklama ortaya koyabilmiş değillerdir. Görüşümüz şudur ki -takdir ve anlayışlarının doğruluğu veya yanlışlığı bir tarafa- onların, (hadisin sıhhatini inkârla) meseleye bakışları, bu konuya ilmî bir çözüm yolu arayan bir inceleme içinde ele alınmağa değer. Bu durumun, eskilerin metoduna uygun düşüp düşmemesi de sonucu değiştirmez. İşte bu sebeble «el-Ahrufu's-seb'a» hadisini, birçok rivâyetlerini ve çeşitli tariklerini dikkate alarak incelememiz lüzumlu olmuştur. Bu rivâyetler, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/922) nin tefsirinde mevcuttur. Ve bu eser, bilindiği üzere en eski tefsirlerden biridir (2).

(1) Bundan önceki yazımızda (bk. Diyanet Dergisi, XI: 6, s. 323) el-Ahrufu's-seb'a konusunda bir inceleme yazısı yazmayı veya bu konuda yapılmış bir incelemeyi dilimize çevirmeyi, okuyucularımıza va'detmiştik. Aşağıdaki yazı ile bu sözümlüğü yerine getirmiş oluyoruz. Yazı, müellifinin «Târîhu'l-Kur'an» adlı eserinden (s. 23 vd. Kahire, 1966) terceme edilmiştir (Müttersim).

(2) Bu rivâyetler için Taberî'nin «Câmiu'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an» (Ahmed Muhammed Şâkir ve Mahmud Muhammed Şâkir neşri) adlı meşhur tefsirinin mukaddimesine bakılmalıdır.

Daha sonra, «el-Ahruf»un tefsirinde Taberî'ye kadar söylenenleri ve biz-zat O'nun söylediklerini tartışmaya geçeceğiz. Taberî'den sonra gelip O'nu te'yid eden veya O'na muhalefet eden kurrâ ve müfessirler de zaten fikirlerini bu eskilerin görüşleri üzerine bina etmişlerdir. Ancak biz burada Taberî'nin rivayetlerini O'nun zikrettiği gibi nakletmedik. Bu rivâyetlere ait tarikelerin ehemmiyetinin ve birbirlerinden sıhhatçe üstünlüklerinin açıkça görülmesi için râvilerine göre tertib ettik. Bu tertib tarzında ayrıca muhtelif rivayetlerin ihtiva ettiği esas fikir ve meselelerin tayininde kolaylık gayesini de güttük. Tâ ki onların tenkidine ve muhtelif fikir ve görüşlerdeki tesirlerini tesbite hazırlık yapmış olalım.

I. EL-AHRUFU'S-SEB'A HADİSİNİN RİVÂYETLERİ ÜZERİNDE DÜ-ŞÜNCELER :

Çokluğuna rağmen bu rivâyetlerin hepsini zikretmeyi uygun bulduk. İki büyük âlim Ahmed Muhammed Şâkir ve Mahmud Muhammed Şâkir'in bu rivâyetler ve senetleri için yaptıkları tenkidlere de -zorunlu gördüğümüz bazı basit ilâvelerle birlikte- yer verdik (3). Zira bu hadis hakkında, rivâyet ve

- (3) Müellifin, kitabının sonunda verdiği bu rivayetlerin, biz burada tercemesini sunacağız. Ancak, zaruri görmediğimiz için rivayetlerin senedlerini terketmeyi ve rivayetlerin sonunda verilen açıklamalara da özet olarak yer vermediği uygun bulduk. Tafsilât isteyenler Taberî tefsirinin mukaddimesine veya Müellifin kitabının sonundaki «Mülhak»a bakabilirler.

Söz konusu rivayetleri Müellifin tertibi üzere ve meal olarak sunuyoruz :

Ubeyy b. Kâ'bın rivayetleri :

1. Mescide gitmiştim. Birisinin Kur'an okuduğunu işittim. Ona: Sana böyle kim okuttu? dedim. Rasûlullah, diye cevap verdi. Bu şahsı alıp Rasûlullah'a götürdüm. Rasûlullah'a: Bunu okut ta dinle, dedim. Adam okudu. Rasûlullah, «güzel okudun» dedi. Bunun üzerine ben: Hani sen bana şöyle şöyle okutmuşsun, dedim. «Sen de güzel okudun», dedi. Sen de güzel okudun, sen de güzel okudun (bu nasıl iş böyle)? dedim. Halimi gören Rasûlullah eliyle göksüme şöyle bir vurdu ve «Allahım, Ubeyy'in şüphesini yok et» buyurdu. Benden bir ter boşanmış, içim korku sarmıştı. Rasûlullah şöyle buyurdu: «İki melek bana geldi. Birisi bana: Kur'an'ı bir harf üzere oku, dedi. Diğeri de, fazla iste, dedi. Bu uyarı üzerine ilk meleğe, iki harfe çıkar, dedim. O da, peki iki harf üzere oku, dedi. Sonra yedi harfe kadar çıktı ve yedi harf üzere oku, dedi.» (sahih senedle rivayet edilmiştir).

2. Müslüman olalı beri kalbime hiçbir şüphe düşmemişti. Ama bir ayeti okuduktan sonra bir başka şahsın ayeti başka türlü okuması olayı, bu durumu değiştirmişti. Adama, bana Rasûlullah (s.a.v.) böyle okuttu, dedim; O da aynı şeyi söyledi. Rasûlullah'a vardım, sen bana şu ayeti şöyle okutmamış mıydın? dedim. «Evet» buyurdu. O şahıs ta, bana da şöyle şöyle okutmadın mı? diye sordu. Rasûlullah şöyle konuştu: «Evet, Cibril ve Mikâil (a.s.) bana geldiler. Cibril sağıma, Mikâil soluma oturdu. Cibril: Kur'an'ı bir harf üzere oku, dedi. Mikâil de: artırılmasını iste, dedi. Cibril: Kur'an'ı iki harf üzere oku, dedi. Mikâil: artırılmasını istememi söyledi. Böylece yedi harfe çıktı. Bunların herbiri şâfidir, kâfidir» (sahih senedlerle rivayet edilmiştir).

3. Ubeyy'in Peygamber (s.a.v.) den (başka bir senedle bize ulaşan) buna benzer bir hadisi daha vardır. Bu hadiste Peygamberin şu ifadesi yer alır: «Nihayet altı harfe ulaşmıştı. Cibril dedi ki: Kur'an'ı yedi harf üzere oku!» (Sahih hadistir).

4. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir» (sahih rivayettir).

5. Peygamber (s.a.v.) Ahcârü'l-mirâ'da (Medine dışında Kubada bir yer adı) Cibril ile buluştu ve O'na şöyle dedi: «Ben ümmî bir topluma gönderildim. Onların içinde kölesi, hizmetçisi, yaşlısı, ihtiyarı var». Cibril de O'na dedi ki: Kur'a'nı yedi harf üzere okusunlar (sahih senedle rivayet edilmiştir).

6. Mescidde idim; birisi girdi namaza durdu. Bilmediğim bir şekilde Kur'an okuyordu. Sonra bir başkası daha geldi; o diğerinden de ayrı okudu. Beraberce Rasûlullah'ın huzuruna vardık: Ya Rasûlallah, bu adam benim bilmediğim bir tarzda Kur'an okudu. Sonra şu şahıs

senetlerini esaslı bir şekilde ortaya koymaya teşebbüs eden hiçbir kimseye raslamadık. Konuya kim eğilmişse, mezkûr hadis için bir iki rivâyeti nakille iktifa etmiş, sonra da «Yedi Harf»in yorumlarından tercih ettiğini zikre geçmiştir. Yeni çalışmalardan biri ise, işi cür'et noktasına kadar götürmüş, bu hadisin sıhhatini inkâr edip «Yedi Harf» fikrine karşı çıkmıştır. İleride Şîa'nın görüşünü incelerken, bu düşüncenin arkasında gizlenen mezhebî sâikleri de göreceğiz.

geldi; o, daha da başka bir şekilde okudu? dedim. Rasûlullah (s.a.v.) onlara okumalarını emretti; okudular, her ikisinin de okuyuşunu doğruladı. O zaman benim içime, cahiliyyet devrinde bile duymadığım bir şüphe düştü. Peygamber benim halimden bunu anlayınca göksüme şöyle bir vurdur. Ben de başta aşağı ter boşandım. Sanki Allahı görüyor gibi içimi bir dehşet bürümüştü. Buyurdu ki: «Yâ Ubeyy! Kur'an'ı bir harf üzere oku, diye bana Cibril gönderildi. Ümmetime kolaylaştırılmasını istedim. İkinci defa yine bir harf üzere okumaklığımı söyledi. Ben, ümmetime kolaylaştırılması isteğimi yeniledim. Üçüncüsünde: Onu yedi harf üzere oku; bir de senin için her kolaylaştırma isteğine karşılık (yerine getirilmek üzere) bir dilek hakkı verilmiştir, diye bildirdi. Ben de: Allahım, ümmetimi bağışla; Allahım ümmetimi bağışla, dedim. Üçüncü isteğimi, İbrahim (a.s.) da dahil olmak üzere herkesin bana ihtiyac duyacağı güne erteledim... (Rivayet, iki sahih senedle gelmiştir).

7. Bir önceki rivayete benzer bir başka rivayette şu farklılık görülüyor: ... Ubey dedi ki: Rasûlullah şöyle buyurdu: «Allah seni şüphe ve yalanlamadan korusun... Allah bana Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emretti. Allahım! ümmetim için kolaylaştır, dedim. İki harf üzere oku, dedi. Sonra onu, herbiri cennetin yedi kapısından birinden gelen yedi harf üzere okumanı emretti (sahihsenedle rivayet edilmiştir).

8. Mescide girip namaz kıldım. Nahl suresini okudum. Bir başkası geldi, aynı sureyi benim okuyuşumdan ayrı bir şekilde okudu. Sonra bir başkası daha geldi. O, ikimizden de ayrı okudu. Bunun üzerine gönlüme cahiliyyet günlerimden daha şiddetli bir şüphe ve yalanlama âriz oldu. Bu adamların ellerinden tutup Rasûlullah'a götürdüm: Yâ Rasûlallah, bu iki şahsa Kur'an okut ta dinle, dedim. Birisi okudu; Peygamber «doğru okudun» dedi. Sonra diğerine okuttu; ona da «doğru okudun» dedi. Gerçekten kalbime cahiliyyet günlerimdekinden daha şiddetli bir şüphe ve inkâr düştü. Rasûlullah hemen göksüme vurdu: «Şüpheye düşmekten Allah seni korusun. Şeytanı senden defetsin» dedi. -Bu rivayetin bir senedine göre Ubeyy'in «Ter boşandım» ifadesi var, diğerinde yoktur. Sonra devam etti: «Cibril bana geldi, Kur'an'ı bir harf üzere oku, dedi. Cibril yediye çıkıncaya kadar, ümmetimin buna gücü yetmez, diye tekrarladım. Nihayet: Onu yedi harf üzere oku. Bir de senin için her kolaylaştırma isteğine karşılık bir dilek hakkı verilmiştir, dedi. Bu dilekler konusunda İbrahim (s.a.v.) de dahil, herkesin bana ihtiyacı olacaktır» (Sahihsenedle rivayet edilmiştir).

9. Bir önceki hadisin bir benzeri de başka bir senedle rivayet edilmiştir. (Rivayet sahihtir).

10. Peygamber (s.a.v.) Edâtu Benî Gifâr'da (Medinede bir yer adı) iken kendisine Cibril geldi ve: Allah Teâlâ ümmetine Kur'an'ı yedi harf üzere okutmanı emrediyor; kim bunlardan biri ile okursa, Kur'an onun okuduğu gibidir, dedi. (İsnâdı sahihtir).

11. Peygamber (s.a.v.) Edâtu Benî Bifâr'da idi. Cibril geldi ve: Allah ümmetine Kur'an'ı bir harf üzere okutmanı emrediyor, dedi. Peygamber: «Allahtan afiyet ve mağfiret dilerim; benim ümmetimin buna gücü yetmez» buyurdu. Sonra Cibril ikinci defa geldi ve: Allah ümmetine Kur'an'ı iki harf üzere okutmanı emrediyor, dedi. Peygamber yine: «Allahtan afiyet ve mağfiret dilerim; benim ümmetimin buna gücü yetmez» buyurdu. Sonra Cibril üçüncü defa O'na geldi ve: Allah ümmetine Kur'an'ı üç harf üzere okutmanı emrediyor, dedi. Peygamber: «Allahtan afiyet ve mağfiret dilerim; benim ümmetimin buna gücü yetmez» buyurdu. Sonra Cibril dördüncü defa geldi ve: Allah ümmetine Kur'an'ı yedi harf üzere okutmanı emrediyor; bunlardan hangi harf üzere okurlarsa, doğru okumuş olurlar, dedi. (Hadisi: Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî de rivayet etmişlerdir).

12. Bir önceki rivayet, başka bir senedle de gelmiştir (İsnâd sahihtir).

13. Aynı hadis, bir başka senedle daha rivayet edilmiştir (İsnâd sahihtir).

14. Nahl suresini okuyan birini dinledim. Okuyuşu benimkine uymuyordu. Sonra bu şahsın okuyuşuna da aykırı olan bir başkasının okuyuşunu daha dinledim. Her ikisini de alıp Peygamber (s.a.v.)e götürdüm. Peygambere: Bu iki şahsın Nahl suresini okumalarını dinledim, kendilerine Kur'an okumayı kimin öğrettiğini sordum; «Rasûlullah (s.a.v.) cevabını verdiler; İkinizi de Rasûlullah (s.a.v.)e götürceğim, çünkü Rasûlullah'ın bana öğrettiği okuyuşa aykırı

Söz konusu hadise ait rivâyetleri inceledikten sonra tesbit edilen sonuçları şöylece özetleyebiliriz :

1. Bu rivâyetlerde geçen ashâb sayısı 15 kişi olup isimleri şunlardır : Ubeyy b. Kâ'b, Enes b. Mâlik, Ubâde b. es-Sâmit, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hureyre, Umm Eyyûb, Abdullah b. Abbâs, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Hişâm b. Hakîm, Zeyd b. Erkam, Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensârî, Ebû Cuheyym el-Ensârî, Ebû Bekra Nufey' b. el-Hâris es-Sekafî, Süleyman b. Surad, Allah hepsinden razı olsun...

okuyorsunuz... dedim. Peygamber (s.a.v.) bunlardan birine «oku» dedi; okudu. Buyurdu ki: «Güzel okudun». Sonra diğerine «oku» dedi; okudu. Ona da «Güzel okudun» buyurdu. Bu sırada ben gönlümde bir şeytan vesvesesi hissettim. Hatta yüzüm de kızarmıştı. Benim yüzümden halimi farkedene Rasûlüllah (s.a.v.) eliyle göksüme vurdu, sonra şöyle buyurdu: Allahım, ondan şeytanı uzaklaştır... Yâ Ubeyy! Bana Rabbimden Cibril geldi: Allah Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emrediyor, dedi. Ben: Rabbim, ümmetime kolaylaştır, dedim. Sonra ikinci defa geldi ve: Allah Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emrediyor, dedi. Ben: Rabbim, ümmetime kolaylaştır, dedim. Üçüncü defa geldi, aynı sözü tekrarladı. Ben de niyazımı tekrarladım. Sonra dördüncü defa geldi ve: Allah Kur'an'ı yedi harf üzere okumanı emrediyor; bir de senin için her kolaylaştırma isteğine karşılık bir dilek hakkı verilmiştir, dedi. Ben de: Rabbim, ümmetimi bağışla; Rabbim, ümmetimi bağışla, dedim. Üçüncüsünü, kıyamet günü ümmetime şefaet etmek üzere sakladım» (İsnâdı sahihtir).

15. Yine Ubeyy'le ilgili bir olayı, İbn Ebi Leylâ Peygamber (s.a.v.)e ref'ederek rivayet ediyor: Anlatıldığına göre iki kişi bir ayetin okunuşunda ihtilafa düşmüşlerdi. Herbiri Peygamber (s.a.v.) in kendine böylece okuttuğunu ileri sürüyordu. Ubeyy'e baş vurdular; Ubeyy'in okuyuşu her ikisinininkine de uymuyordu. Hep birlikte Peygamber (s.a.v.) in huzurunda okumayı kararlaştırdılar. Ubeyy: Yâ Nebiyallah, Kur'an'ın bir ayeti üzerinde ihtilaf ettik; her birimiz, senin kendisine öğrettiğini iddia ediyor, dedi. Peygamber o iki kişiden birine: «oku» buyurdu; okudu. «Doğru okudun» dedi. Diğerine: «oku» dedi; arkadaşına aykırı olarak okudu, Ona da «doğru okudun» buyurdu. Peygamber Ubeyy'e de: «oku» dedi. Diğer iki kişiden farklı olarak okudu. Ona da «doğru okudun» buyurdu. Ubeyy der ki: İçime, Rasûlüllah'ın nübüvvetine karşı cahiliyyede başıma gelmeyen şiddette bir şüphe düştü. Rasûlüllah bunu yüzümden anladı ve eliyle göksüme bir vurdu; «Kovulmuş şeytandan Allaha sığınırım» buyurdu. Ben ter boşanmıştım. Sanki Allahı görüyor gibi içimi dehşet sarmıştı. Rasûlüllah devam etti: «Rabbimden bana Cibril geldi; Allah Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emrediyor, dedi. Ümmetime hafiflet Rabbim, dedim. Sonra geldi, Rabbim Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emrediyor, dedi. Ben yine: Rabbim, ümmetime hafiflet, dedim. Üçüncü defa geldi, Rabbim Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emrediyor, dedi. Ben yine: Rabbim, ümmetime hafiflet, dedim. Sonra bana dördüncü defa geldi, Rabbim Kur'an'ı yedi harf üzere okumanı emrediyor; bir de senin için her kolaylaştırma isteğine karşılık bir dilek hakkı verilmiştir, dedi. Ben de: Rabbim, ümmetimi bağışla; Rabbim, ümmetimi bağışla, dedim. Üçüncüsünü ümmetime şefaet etmek üzere sakladım. İbrahim Halilürrahman bile bu sakladığım isteğe rağbet gösterecektir.» (İsnâd, İbn Ebi Leylâ'ya kadar sahihtir. Ama hadis, mürseldir; bir önceki rivayetle -ki onda İbn Ebi Leylâ vardır ve Ubeyy'den rivayet etmiştir- teyid edilmiştir. Buna göre manası itibariyle isnâda muttasıl demek te mümkündür.)

16. Peygamber (s.a.v.) Edâtu Benî Gifâr'da iken kendisine Cibril geldi ve: Allah ümmetine Kur'an'ı bir harf üzere okutmanı emrediyor, dedi. Peygamber: «Allahın mağfiretini ve afiyetini dilerim, onlar için Allahın hafifletmesini iste, onların buna gücü yetmez» buyurdu. Cibril gitti, sonra döndü ve: Allah ümmetine Kur'an'ı iki harf üzere okutmanı emrediyor, dedi. O yine: «Allahtan mağfiret ve afiyet dilerim, onların buna gücü yetmez, onlar için Allahın hafifletmesini iste» buyurdu. Cibril gitti ve döndü: Allah ümmetine Kur'an'ı üç harf üzere okutmanı emrediyor, dedi. Peygamber: «Allahtan mağfiret ve afiyet dilerim, onların buna gücü yetmez, onlar için Allahın hafifletmesini iste» buyurdu. Cibril yine gidip döndü ve: Allah ümmetine Kur'an'ı yedi harf üzere okutmanı emrediyor; kim ondan bir harf ile okursa, Kur'an onun okuduğu gibidir, dedi (İsnâdı sahihtir).

İbn Mes'ûd'un rivâyetleri :

1. Rasûlüllaha (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzerine indirildi. Bunlardan her harfin bir açık, bir gizli manası vardır. Yine her harfin bir sınırı, her sınırın da anlaşılacak üzere bakılacak yönü vardır».

Sü'yûti de (öl. 911/1505) hadisin rivayetlerinden bahsederken bu isimleri -üçü müstesna olmak üzere- zikretmiş ve şunları ilâve etmiştir: Huzeyfetu'bnu'l-Yemân, Semura b. Cundeb, Abdurrahman b. Avf, Osmân b. Affân Amr b. Ebî Seleme, Amr b. el-Âs, Muâz b. Cebel, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Eyyûb. Terk ettiği üç isim ise şunlardır: Ubâde b. es-Sâmit, Abdullah b. Ömer, Umm Eyyûb. Böylece aslında 24 olan rakam, O'na göre 21 sahâbiyi içine almıştır. Sü'yûti şöyle diyor:

2. Aynı hadis, İbn Mes'ûd'dan bir başka senedle de gelmiştir (Bu iki rivayet te zayıf senedlerle gelmiştir).

3. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an'ı yedi harf üzere okumakla emrolundum. Bunların herbiri kâfidir, şâfidir» (Senedde bir yanlışlık vardır. Ama hadisin lafzı doğrudur).

4. İki kişi bir surenin okunuşunda ihtilaf etti. Bunlardan biri; Bana Peygamber (s.a.v.) böyle okuttu, diyor, diğeri de aynı şeyi söylüyordu. Peygamber (s.a.v.) e gidildi, durum anlatıldı. Peygamberin yüzü birdenbire değişti. Yanında birisi vardı; bu şahıs, öğretildiğiniz gibi okuyunuz, dedi. -Kendisine böyle mi emredildi, yoksa kendiliğinden mi böyle söyledi, bilmiyorum- Devamla: Sizden önceki toplumlari, ancak peygamberlerine karşı ihtilaflari helâk etmiştir, dedi. Herbirimiz bir diğerrinin okuyuşuna aykırı okumak üzere oradan ayrıldık (İsnâdı sahihtir).

5. Kur'andan bir sure üzerinde ihtilaf ettik. Kimimiz 35, kimimiz de 36 ayet olduğunu söylüyorduk. Rasûlüllah (s.a.v.)e gittik. Bir de baktık ki, Ali de orada idi ve mahrem görüşüyorlardı. Kırâet hususunda ihtilaf ettiğimizi söyledik. Rasûlüllah'ın yüzü birdenbire kızardı ve: «Sizden öncekiler, aralarındaki ihtilaflar yüzünden helâk oldu.» buyurdu. Sonra Ali'ye gizlice bir şey söyledi. Bunun üzerine de Ali bize: Rasûlüllah, nasıl öğretildi iseniz öylece okumanızı emrediyor, dedi (İsnâdı sahihtir).

6. İbn Mes'ûd Kûfe'den ayrılırken dostları etrafında toplanmışlar, O da onlarla vedalaşmış, sonra şöyle konuşmuştu: Kur'an hakkında tartışmayınız. Onda ihtilaf yoktur; o hiçbir zaman değerden düşmez; okuyuştaki çeşitlilik onu tağyir etmez. İslâm şeriatı, onun çizdiği sınırlar ve farzlar onda hep aynıdır. İki harften (okuyuştan) biri bir şeyi yasaklayıp diğeri o şeyi emreder olsaydı, ozaman ihtilaf olurdu. Halbuki Kur'an, bütün bunları câmi olup, onda ne dinin çizdiği sınırlar ve farzlar, ne de islâmın esasları üzerinde herhangi bir ihtilaf söz konusudur. Biz de Rasûlüllahın huzurunda onun hakkında tartıştığımız olur, bize okumanızı emreder, biz de okurduk. O da bize hepimizin güzel okuduğunu söylerdi. Allahın, Rasûlüllah (s.a.v.)e indirdirdiğini benden daha iyi bilen birini bulsam, ona baş vurur, onun bildiklerini de kendi bilgime katardım. Ben bzzat Rasûlüllahın ağzından 70 sure ahzettim. Kur'an O'na her ramazan ayında arz olunuyordu. Vefatı yılında ise Kur'an O'na iki defa arz olunmuştu. (Rasûlüllah) bana Kur'an öğretirken bir sureyi bitirince ben de O'na okurdum ve bana güzel okuduğumu söylerdi. O halde kim benim okuyuşum üzere okuyorsa sakın onu bırakmasın. Ve kim de bu harflerden (yani yedi harften) biri üzere okuyorsa onu terk etmesin (öylece okumaya devam etsin). Kim de bir ayeti inkâr ederse, bu yüzden bütün Kur'anı inkâr etmiş olur (Bu rivayetin isnâdı çok zayıftır).

Ebû Hureyre'nin rivayetleri :

1. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an, yedi harf üzere indirilmiştir. Kur'an hakkında münakaşaya girişmek küfürdür. -Bu cümle üç defa tekrarlanmıştır- Bu yedi harften bildiğinizi okuyunuz. Bilmediğiniz şeyleri bilene sorunuz» (İsnâdı sahihtir).

2. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Alîmün hakîm, gafûrûn rahîm .. gibi» (İsnâdı sahihtir).

3. Ebû Hureyre'den aynı hadis bir başka senedle de gelmiştir.

4. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Onu (dilediğiniz harf üzere) okuyunuz; bunda beis yoktur. Ama rahmet ayetini azabla, azab ayetini de rahmetle bitirmemeye dikkat ediniz (İsnâdı, Buhârî ve müslim'in şartına göre sahihtir).

Umm Eyyûb'un rivayetleri :

1. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Hangisini okursan doğru okudun demektir (İsnâdı sahihtir).

2. Umm Eyyûb'dan aynı hadis bir başka senedle de gelmiştir (İsnâdı sahihtir).

3. Umm Eyyûb, Peygamber (s.a.v.)i şöyle buyururken işitmiştir: «Kur'an yedi harf üzere inmiştir. Bunlardan hangisini okursan doğrudur» (İsnâdı çok zayıftır).

«Ebû Ubeyd (öl. 224/838) bu hadisin tevatürüne hükmetmiştir. Ebû Ya'lâ da (öl. 307/919) Müsned'inde şunu rivayet ediyor :

Osman b. Affân bir gün minberde dedi ki :

— Peygamber (s.a.v.) in : **Muhakkak ki Kur'an yedi harf üzere nâzil olmuştur, her biri şâfidir, kâfidir... buyurduğunu duyan biri varsa söylesin.**

İbn Abbâs'ın rivayetleri :

1. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Cibril bana Kur'anı bir harf üzere okuttu. Artırması için müracaat ettim. Tekrar tekrar aynı müracaatımı yapıyor, o da her seferinde artırıyor. Nihayet yedi harfe kadar çıktı». (Senedin içindeki isimlerden) İbn Şihâb diyor ki: Benim öğrendiğime göre bu yedi harf, aynı sonuca varan şeyler üzerinde meydana gelir. Helâli haram, haramı helâl yapmaz (Hadisin iki isnadı olup birisi cidden sahihtir. Diğeri ise zayıftır).

2. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: «Cibril bana Kur'anı bir harf üzere okuttu. Artırmasını istedim; artırdı. Sonra yine artırma isteğinde bulundum; yine artırdı. Böylece yedi harfe çıktı» (İsnâdı sahihtir).

Ömer b. el-Hattâb'ın rivayeti :

Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken Hişâm b. Hakîm'in Furkan suresini okuduğunu duydum. Okuyuşuna kulak verdim. Bir de baktım ki, Rasûlullahın bana okutmadığı birçok harflerle onu okuyordu. Neredeyse namazda üzerine atılacaktım. Selam verinceye kadar güçlükle sabrettim. Sonra yakasından tutup: Okuduğun şekliyle bu sureyi sana kim öğretti? dedim. Rasûlullah (s.a.v.) okuttu, dedi. Ben de: Yalan söylüyorsun, vallahi bizzat Rasûlullah (s.a.v.) senin okuduğun bu sureyi bana okutmuştur, dedim. O'nu sürükleyerek Rasûlullah (s.a.v.)e götürdüm: Yâ Rasûlallah bu şahsı, senin bana öğretmediğin bir takım harflerle Furkan suresini okurken işittim. Halbuki Furkan suresini sen bana öğretmiştin... dedim. Rasûlullah (s.a.v.): «Onu serbest bırak yâ Ömer» buyurdu; «Oku yâ Hişâm» dedi. Benim daha önce duyduğum gibi okudu. Rasûlullah (s.a.v.): «Böyle indirilmiştir» buyurdu. Sonra: «Yâ Ömer, oku dedi. Ben de Rasûlullahın bana daha önce okuttuğu gibi okudum.» Rasûlullah (s.a.v.): «Böyle indirilmiştir» buyurdu; sonra şöyle devam etti: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Bu yedi harften kolayınıza gidene okuyunuz» (Hadis sahihtir, Kütüb-i Sittenin hepsinde mevcuttur).

İbn Ömer'in rivayeti :

(Babam) Ömer b. el-Hattâb (r.a.), birisinin Kur'an okuyuşunu dinlemiş, bir ayeti Rasûlullah'tan duymadığı bir tarzda okuduğunu görmüştü. O'nu alıp Rasûlullah (s.a.v.) e götürdü ve: Yâ Rasûlallah, bu adam şöyle şöyle okuyor, dedi. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Bunlardan herbiri şâfidir, kâfidir» (İsnâdı çok zayıftır).

Zeyd b. Erkam'ın rivayeti :

Rasûlullah (s.a.v.)e bir adam geldi ve: Bana Abdullah b. Mes'ûd bir sure okutmuştu. Aynı sureyi Zeyd ve Ubeyy b. Kâ'b da okuttu; ama okuyuşlarında farklılıklar var, hangisinin okuyuşunu alayım? diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) sükût etti. Yanında bulunan Ali şöyle konuştu: Herkes öğretildiği gibi okusun; hepsi de güzeldir, hoştur (Uydurma bir hadistir).

Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensâri'nin rivayeti :

Bir şahıs Ömer b. el-Hattâb'ın yanında Kur'an okumuş, Ömer de onun okuyuşunu doğrultmak istemişti. Adam: Ben Rasûlullah (s.a.v.) in huzurunda okumuştum, O bana herhangi bir ikazda bulunmamıştı? dedi. Nihayet Peygamber (s.a.v.) in huzurunda iddialarını arz ettiler. O şahıs: Yâ Rasûlallah, filan ayeti sen bana (şöylece) okutmadın mı? diye sordu. Rasûlullah: «Evet» buyurdu. Bunun üzerine Ömerin kalbine bir şüphe düştü. Peygamber (s.a.v.) onun bu halini yüzünden anlamıştı. Hemen göksüne vurdu ve: üç defa: «Ey şeytan, uzak ol!» buyurdu; sonra şöyle devam etti: «Yâ Ömer, rahmet ayetini azab, azab ayetini de rahmet kılmadıkça Kur'anın (bu okunuşlarının) hepsi doğrudur» (Hadis sahihtir).

Ebû Cuheym el-Ensâri'nin rivayeti :

İki kişi Kur'andan bir ayet üzerinde ihtilaf ettiler. Her ikisi de: Ben Rasûlullah'tan öğrendim, diye iddia ediyordu. Neticede Rasûlullah (s.a.v.)e sordular. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Kur'an üzerinde tartışmayın. Onun hakkında tartışmaya girmek küfürdür» (İsnâdı sahihtir).

Osman, cemaat içinde böyle birini tesbit etmek üzere ayağa kalktığında sayılamıyacak kadar çok kişi de ayağa kalkmış ve duyduklarını söylemişlerdi. Osman der ki :

— Ben de onlarla beraber bunun şahidiyim...» (4).

2. Hadisi bize ulaştıran senetlerin sayısı 46 dır. Bunlardan 20 si Ubeyy'in rivayetlerinde, 7 si İbn Mes'üd'un rivayetlerinde, 4 ü Hureyre'nin rivayetlerinde, 3 er tanesi Umm Eyyüb ve İbn Abbâs'ın rivayetlerinde, 2 si Ömer ve oğlu Abdullah'ın rivayetlerinde, 1 er tane de Zeyd b. Erkam, Ebû Talha, Ebû Cuheym, Ebû Bekra, İbn Surad, İbn Dînâr ve Ebu'l-Âliye'nin rivayetlerindedir.

3. Sekizi istisna edilirse, bu senetler içinde zayıf olanı yoktur. Diğerleri -ki 38 tanedir- sahihtir. Tenkid etmek üzere bunlara dil uzatan olmamıştır. Ayrıca -4 tanesi müstesna- bu senetlerin hepsi muttasıldır (zincirde kopukluk yoktur). 4 senette ise, sahâbeden rivayetleri sahih olup diğer muttasıl senetli hadislerle manası te'yid edilmiş bulunsa da kopukluk vardır. Bunlar : İbn Ebî Leylâ, İbn Surad, İbn Dînâr ve Ebu'l-Âliye'nin rivayetleridir. Yukarıda da zikri geçtiği üzere hadis, sadece bu senedlerle tevâtür seviye sine ulaşmış oluyor.

4. Söz konusu rivayetlerin metinleri hakkında herhangi bir mülahazamız yoktur. Ancak Zeyd b. Erkam'dan gelen ve senedindeki za'f sâbit olan uydurma rivayet hakkındaki düşüncelerimiz bunun dışında kalır. Biz iki şeye dayanarak sanıyoruz ki, bu rivayet şıanın yolunu şaşırılmışlarından birinin uydurmasıdır :

a) Bu iki şeyden birincisi, Hz. Ali'nin (r.a.) Peygamberin meclisinde O'nun adına konuşan ve O'nun emrini tebliğ eden bir kişi sıfatiyle ortaya çıkmasıdır. Üstelik araya girmesi için sebep yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) in bizzat kendisi henüz bir şey söylemiş değildir.

Ebû Bekra'nın rivayeti :

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Cibril bana: Kur'an-ı bir harf üzere okuyunuz dedi. Mikâil de: Artırılmasını iste, dedi. Nihayet Cibril: İki harf üzere olsun, dedi. Neticede altı veya yedi harfe çıktı; sonra ilâve etti : Bunların hepsi, -helumme ve teâle misallerinde olduğu gibi- azab ayeti rahmetle ,yahut rahmet ayeti azabla bitirilmediği müddetçe şâfidir, kâfidir» (İsnâdı sahihtir).

Süleyman b. Surad'ın rivayeti :

İbn Surad'ın Rasûlüllah'a ref'ederek rivayet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: «Bana iki melek geldi. Bunlardan biri: Oku, dedi. Diğeri: Kaç harf üzere? diye sordu. O da: İki harf üzere, dedi. Diğeri tekrar: Artır, dedi. Böylece yedi harfe çıktı» (İsnadları sahihtir).

Amr b. Dinâr'ın rivayeti :

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Hepsi de şâfidir, kâfidir» (Mürsel bir hadis olup metni sahihtir).

Ebu'l-Âliye'nin rivayeti :

Peygamber (s.a.v.) in huzurunda beşer kişilik gurupların her birinden bir kişi Kur'an okudu. Ama dilde ihtilaf etmişlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.) bunların hepsinin okuyuşunu tasvib etti. Arap kavminin en fasih olanı Benû Temîm idi. (Hadis mürseldir).

(4) bk. İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I, 21, Mısır, tarihsiz; Suyûfî, el-İtkan, I, 131, Kahire, 1387/1967.

b) Bunu te'yid eden bir husus da şudur: Ensardan olan Sahâbî Zeyd b. Erkam, Kûfe'ye yerleşmişti. Orada Kinde'de bir ev yaptırdı. Hicrî 68 yılında el-Muhtar zamanında burada öldü (5). Bundan anlaşılacağı üzere O, bu Alevî şehrinin olaylarını görmüş ve onların Emevilere karşı mücadeleleri ile ilgili korkunç hadiselerin içinde yaşamıştır. Üstelik kendisi hakkında bildiklerimiz çok azdır. Hz. Ali ile ilgili bu zayıf haberle, Ca'fer b. Ebî Tâlib'in Mute gazvesinde ölümü hakkındaki diğer bir rivayeti, bildiğimiz bu şeyler arasındadır (6). O halde Şîi ileri gelenlerinin, mezheplerini kuvvetlendirmek ve davalarını haklı göstermek düşüncesiyle, Hz. Ali ile ilgili uydurmalar arasına katarak O'nun isminden de yararlanmak istemeleri uzak bir ihtimal değildir.

5. Kur'an'ın yedi harf üzere nüzulü haberini çerçeveleyen metinlerin gösterdiği manzaraya gelince, ben bu hususta üç şekil tesbit etmiş bulunuyorum :

a) Haber, sahabeden iki veya üç kişi arasındaki bir ihtilafı ve anlaşmazlıklarına bir çözüm yolu bulsun diye Peygamber (s.a.v.) e baş vurmalarını hikâye eden bir olaydan sonra zikredilmiştir Peygamber (s.a.v.) de hepsinin okuyuşunu tecviz etmiş; herbirinin doğru olduğunu, Kur'an'ın yedi harf üzere inzal buyrulduğunu onlara haber vermiştir. Bu durum, Ubeyy b. Ka'b'ın rivayetlerinden : 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 14, 15 inci hadislerde; İbn Mes'ûd'un rivayetlerinden : 4, 5, 6 ncı hadislerde; Ömer, İbn Ömer, Ebû Talha ve Ebû Cüheym'in hadislerinde görülmektedir.

b) Haber, Peygamber (s.a.v) le Cibrîl arasında cereyan eden bir görüşmeden sonra Cibrîl'in getirdiği bir emir olarak vârid olmuştur. Bu görüşmede bazan Mikâil (a.s.) da bulunmaktadır. Bu hal de, Ubeyy'in rivayetlerinden olan 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 ncı hadislerde; İbn Mes'ûd'un rivayetlerinden 3 numaralı hadiste; İbn Abbâs'ın rivayetlerinden 1 ve 2 numaralı hadislerde; İbn Surad'ın da mürsel hadisinde görülmektedir.

c) Haber, yedi harfle okumayı veya Kur'an'ın yedi harf üzere nâzil olması keyfiyetini doğrudan doğruya Peygamber (s.a.v.) in haber vermesi şeklinde zikrolunmaktadır. Bu da, Ubeyy'in rivayetlerinden 4 üncü hadiste; İbn Mes'ûd'un 1 ve 2 nci hadislerinde; Ebû Hureyre'nin 1-4 üncü hadislerinde; Umm Eyyûb'un 1, 2 nci hadislerinde ve İbn Dînâr'ın mürsel hadisinde görülüyor. Bu şekillere, huzurunda okuyanların kırâetini -dildeki farklılıklarına rağmen- Peygamber (s.a.v.) in câiz görmesi olayı da ilâve edilebilir. O da, Ebu'l-Âliye'nin mürsel hadisinin anlattığı olaydır.

Bu üç şekilden herbirinin defalarca meydana gelmesi hakkında söyleyeceğimiz şudur ki, ashabdan olan bu raviler sayısınca aynı cins olayların tekkerrürü tabiidir. Yani, Kur'an hakkında -meselâ- Ubeyy'in diğer bazı Kur'an okuyanlarla ihtilafa düşmesi, aynı halin İbn Mes'ûd ve Ömer'in başına gelmesi ve işin sonunda ihtilaf halinde olanların müşkülü çözdürmek üzere Hz. Peygambere baş vurmaları mümkündür. Ama (meselâ sadece) Ubeyy'in defalarca diğer bazı kişilerle ihtilafa düşüp her seferinde Peygamber (s.a.v.) e gitmesine gelince, bu uzak bir ihtimaldir.

(5) İbn Sa'd, et-Tabakatu'l-kübrâ, VI, 18, Beyrut, 1377/1957.

(6) Ebu'l-Ferac el-İsfehâni, Mekatilu't-tâlibiyyin, s. 12 (Seyyid Sakr neşri), 1949.

Bu izahımız birinci hale (yani mezkûr haberin, ashab arasında meydana gelen ihtilaflar sonunda Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olması haline) göreder.

İkinci hale gelince, zannımızca bu bir tek olaydan ibarettir. Ve muhtelif tariklerle rivayet tekerrür etmiştir. Çünkü, yedi harf üzere okuma ruhsatı hakkındaki ilâhi emrin tebliği için «Edâtu Benî Gifâr»da veya «Ahcâru'l-mirâ» denen yerde Cibrîl aleyhisselamın -yalnız olarak veya Mîkâil eşliğinde- bir defa gelmesi ve Allah Teâlâ'nın kullarına olan lutfunu tebliğ etmesi kâfidir.

Üçüncü halde ve şekilde ise mesele bunun aksinedir. Peygamber (s.a.v.) in çeşitli vesilelerle ve birçok durumların icabı olarak ashabına bu haberi veya emri tekrar etmesi pek normaldir. Tâki ashab tarafından bu işin esası iyice anlaşılmuş olsun...

Şu hususa işaret etmeliyiz ki: Ubeyy b. Kâ'b, ashabın bu problemle en çok karşı karşıya gelenlerinden ve esasını kavramaya, onunla ilgili uzun-kısa haberleri bellemeye en çok ihtimam gösterenlerindedir. Onun rivayetlerini bize getiren zincirlerin hiçbirinin za'fına hükmolunduğunu da görmüyoruz. Bilakis bunların hepsi sahih senedlerdir. Bu hususta fazla bilgi isteyenler, kitabın «Mülhak»ında (sonuna eklenen bölümde) (7) zikretmediğimiz tafsilât için «Tefsiru't-Taberî»nin dip notlarına bakabilirler. İleride geleceği üzere Ömer (r.a) ın da bu konu ile hayatı boyunca yüz yüze geldiği, onunla ilgilendiği hatırdadır bulundurulmalıdır.

«el-Ahrufu's-seb'a» hadisi üzerindeki bu düşüncelerimizi arzettikten sonra onun tefsiri hakkındaki çeşitli görüşleri sunmaya geçmeliyiz. Sonra da bu tefsirler hakkında kendi düşüncemizi sunarız. Ancak şu kadar var ki, bu hadis, rivayetleri ve senedleri yönünden bazı şîf gurupların itiraz ve yaralamalarına hedef olmuştur. O halde problemin gerekli kıldığı umumi titizliğin bir cüz'ü olması itibariyle onların nokta-i nazarlarını da görmek, daha sonra da «Yedi Harf»ten maksadın ne olduğunu tefsir için bu görüşlerin cevaplandırılmasına yönelmek gerekli olmuştur...

II. EL-AHRUFU'S-SEB'A HADİSİ HAKKINDA ŞİA'NIN GÖRÜŞÜ :

«el-Ahrufu's-seb'a» meselesi hakkında Şîa'nın İmamiyye fırkasının ayrı bir görüşü vardır. Ebu'l-Kasim el-Mûsevî el-Hûî, «el-Beyân fî tefsir'l-Kur'ân» adlı eserinde onların bu görüşünü genişçe ve açık bir dille anlatmış bulunmaktadır (8). Müellif meseleyi ele alırken, hadisin Taberî tarafından zikredilen bazı rivayetlerini nakille işe başlamıştır. Bunlar, kitabımızın sonunda sunduğumuz rivayetlerden (9) Ubeyy b. Kâ'b'ın 1, 5, 6, 11. hadisleri; İbn Mes'ûd'un rivayetlerinden. si; Ebû Hureyrenin rivayetlerinin 2. ve 4. sü; İbn Abbâs'ın rivayetlerinin 1. si ve Ebû Talha hadisidir. Bunlardan sonra

(7) Söz konusu «Mülhak»ın tercemesine, (3) numaralı dip notunda yer verdiğimizizi okuyucularımıza hatırlatırız (Mütercim.)

(8) bk. Ebu'l-Kasim el-Hûî, el-Beyân fî tefsir'l-Kur'ân, I, 119 ve devamı, Necef, 1957. Diğer bazı şîf fırkalar içinde bu konuda Ebu'l-Kasim el-Hûî'den ayrı düşünenler vardır. Ebû Abdillâh ez-Zencânî, «Târîhu'l-Kur'an»ında (s. 15, Matbaatu Lecneti't-te'lif, 1935) bu konuda onlardan söz etmiş, kendisi şîf olmasına rağmen «el-Ahrufu's-seb'a» hadisini kabul etmiştir.

(9) bk. (3) numaralı dip notundaki rivayetler.

Ömer -Hişâm b. Hakîm olayına ve İbn Ebî Bekra hadisine işaret etmiş, son olarak ta Kurtubî'den (öl. 671/1273) bir rivayet nakletmiştir ki o da şöyledir:

«Kurtubî, Ebû Dâvûd'dan Ubeyy b. Kâ'b'm şöyle dediğini nakletmiştir:

— Rasûlüllah bana buyurdu ki: **Yâ Ubeyy! Ben Kur'an okumuştum. Bana:**

— **Bir harf üzere mi, yoksa iki harf üzere mi (okumak istersin)? diye soruldu. Beraberimde olan meleğ:**

— **İki harf üzere de, dedi. Sonra yine bana:**

— **İki harf üzere mi, yoksa üç harf üzere mi? dendi. Beraberimdeki meleğ:**

— **Üç harf üzere de, dedi. Böylece yedi harfe bâliğ oldu.**

Peygamber sonra buyurdu ki: **Azab ayetini rahmet ayeti ile karıştırmadıkça «azîzen hakîmâ» yerine, «semîan alîmâ» da desen bunların hepsi şâfidir, kâfidir» (10).**

Bu hadis, Peygamber (s.a.v.) den sahih senedlerle gelen diğer hadislerle bir şey ilâve etmiş değildir. Müellifin hedefi, evveleminde bu hadislerin muhteviyatında onların terkedilmesini, zayıf olduklarının kabul edilmesini, daha açık ifade ile Peygamberden rivayet edilmiş olmalarının reddedilmesini gerekli kılan tenakuzları açıklamaktır. Ehl-i sünnetin sahih saydığı senedler hakkında Şîa'nın görüşü, ehl-i beyt yoluyla da gelmiş olmadıkça, bunların terk olunmasıdır. Bu sebebledir ki Müellifi, ilk iş olarak bu rivayetlerin hepsinin ehl-i sünnet yoluyla geldiklerini ve bunların hepsinin, Zerâre'nin (11) Ebû Ca'fer'den yaptığı rivayete aykırı olduklarını ifade ederken görüyoruz. Zerâre'nin bu rivayetine göre Ebû Ca'fer (a.s.) şöyle demiştir:

— **Kur'an birdir. Bir olan Allah katından indirilmiştir. İhtilaflar ise, raviler yüzünden meydana gelmiştir. Kezâ es-Sâdık aleyhisselâm, halk arasında meşhur olan «Kur'an yedi harf üzere nâzil olmuştur» rivayetinin yalan olduğuna hükmetmiş ve «O, bir olan Allah katından bir harf üzere nâzil olmuştur» demiştir (12). İbn Mes'ud'un, Osman'ın cemettiği mushafı tasvib ettiğini açıklaması ile ilgili olarak İbn Ebî Dâvûd'un İbn Mes'ud'dan yaptığı rivayet te buna yakındır (13).**

Apaçık bir gerçektir ki, daha önce zikredildiği üzere 24 sahabeden 46 senedle (46 ayrı yolla) gelen mütevatir hükmünde bir hadisi reddedip, bir kişinin diğer bir tek kişiden verdiği haberi, yahut senedsiz olarak o şahsa nisbet edilen bir sözü kabul etmek cidden zordur. İlmî düşünüşün bize gösterdiği budur. Şîa'nın, ilmî metoda ait kaideleri kabul hususunda kendilerini etkileyen mezhep taassubları olmasaydı, ilmî gerçekleri kabul etmek ve onun hükmüne boyun eğmekten başka ellerinden bir şey gelmezdi. Çünkü (yukarıda geçen her) iki ifadede de, istilâhî manasiyle Peygamber (s.a.v.) den tevatüren gelen hiçbir şey yoktur. Bunlar ancak, ifadelerinden de anlaşılacağı üzere sahiplerinin şahsi görüşlerini yansıtan sözlerdir.

Gerek bu hadiste, gerekse diğerlerinde Şîa'nın fikirleri için temel kabul ettiği esas prensip şudur: «Peygamber (s.a.v.) den sonra din işlerinde merci,

(10) bk. Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an, I, 37, Kahire, 1351/1933.

(11) Bu zât, Kûfe'li Zerâre b. A'yûn'dür (bk. İbn Ebî Hâtim, el-Cerhu ve't-tadil, I, 604 (2. kısım), Haydarabad, 1952; İbn Hacer, Lisânu'l-mfzân).

(12) bk. el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'an, I, 123.

(13) bk. İbn Ebî Dâvûd, Kitâbu'l-Mesâhif, s. 18, Mısır, 1355/1936.

ancak Allahın kitabı ve Allahın kendilerinden her türlü kötülüğü giderip tertemiz kıldığı ehli beyttir» (14). Görüldüğü üzere bu görüş, tenâkuzdan bile sâlim olamamıştır. Çünkü, din işlerinde merci olacak kaynakların tertibinde ma'ruf olan şey, önce Kur'an'ın, sonra da sünnetin gelmesidir. Halbuki burada önce Peygamber, sonra Kur'an, sonra ehli beyt şeklinde bir sıralama yapılmıştır. Her ne hal ise, her fırkanın, fikirlerini savunurken kendilerini haklı gösterecek şeyleri oluyor.

Sayın el-Hûf diyor ki: «Onların (yani ehli beytin) söylediklerine aykırı oldukça, rivayetler hiçbir kıymet taşımaz. Bu sebeble de bu rivayetlerin senedleri üzerinde söz söylemenin bizim için önemi yoktur. Bu, rivayetlerin değerini ve delil olmak vasfını bizim nazarımızda yok eden birinci sebebidir.» (15).

Müellif daha sonra naklettiği rivayetler arasında uyumsuzluk ve ihtilaf olarak saydığı şeyleri zikre geçiyor ve şöyle diyor :

«Bazı rivayetler göstermektedir ki, Cibril Peygamber (s.a.v.)i bir harf üzere okutmuş, bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) artırılmasını istemiş, o da artırmış ve nihayet yedi harfe kadar çıkmıştır. Bu gösteriyor ki artma işi tedrici olmuştur. Bir başka rivayete göre ise artma işi üçüncü müracaatta birden tamamlanmıştır. Diğer birine göre de Allah, üçüncü müracaatta Kur'an'ı üç harf üzere okumasını Peygambere emretmiş, yedi harfle okuma işi dördüncüde gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere bunlar arasında tenakuzlar vardır.»

«Yine rivayetlerden birine göre artırma işinin tamamen aynı mecliste olması, Peygamber (s.a.v.) in artırılma isteğinin Mikâil'in tavsiyesi ile vuku bulması ve Cebrâil'in de yediye kadar artırması ile, diğer bir rivayetin delâleti olan Cibril'in her defasında gidip tekrar gelmesi arasında da uyumsuzluk vardır.»

«Şu da bir uyumsuzluk noktasıdır ki, bazı rivayetlere göre Ubeyy Mescidde girmiş ve kendi okuyuşuna aykırı okuyan birini görmüştür. Diğer bazılarına göre ise kendisi Mescidde iken içeri iki kişi girmiş ve O'nun okuyuşuna aykırı şekilde okumuşlardır. Peygamber (s.a.v.) in Ubeyy'e söyledikleri arasında da ihtilaflar mevcuttur. Ve daha buna benzer şeyler...»

«İbn Mesûd'un Ali aleyhisselamdan rivayet ettiği: Allahın Rasûlü (s.a.v.), nasıl öğrenmişseniz öylece okumanızı emrediyor; sözüne bakılırsa, mezkûr olaydaki soru ile cevap arasında münasebet olmadığı görülür. Zira ayetlerin sayısı hakkında meydana gelen anlaşmazlıkla bu cevabın (Hz. Ali'nin bu sözünün) bir ilişkisi yoktur.» (16).

Müellifin burada tenâkuz diye zikrettiği şeyler, netice itibariyle rivayetlerin hepsi daima yedi harf üzere okumayı emrettiğine veya haber verdiği-ne, yahutta ruhsat olarak takdim ettiğine göre bir takım şekli mülâhazalar olmaktan ötede bir değer taşımamaktadır. Hadisi bize ulaştıran tariklerin çokluğu yanında bu şekliyyât bir anlam taşımaz. Hem sonucu değiştirmeyen böyle basit ihtilaflar da olmadıkça bu çokluğun manası olmaz. Bizim naza-

(14) el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'an, I, 123.

(15) Aynı eser ve yer.

(16) Aynı eser ve yer.

rimızda tevatüren sabit olan şey, bu (değiştirilemeyen) sonuçtur ki, bu sonuç üzerinde bütün raviler ve senedler topluluğu birleşmiş bulunuyor.

Müellifin, sualle cevap arasında münasebet olmadığı şeklindeki müta-lâasına gelince, bunun gerçekte ilgisi yoktur. Çünkü herhangi bir surenin ayetlerinin sayısı hakkındaki ihtilaf, iki ayeti bir ayetin içinde itibar etmek veya etmemekten ileri gelir. Bu da öğrenme şekline bağlıdır. Ve bu yüzden de onlara verilen emir, ihtilafı gereği gibi bertaraf etmek üzere «herkesin kendisine öğretildiği gibi okuması..» şeklinde vaki olmuştur.

Şia nazarında «Harf»in manasını tefsire gelince ,onlar bunun üzerinde durmazlar. Onların mezhebinde, Kur'an'ın nüzulü işi bir harfe inhisar ettiğine göre, o takdirde «Harf in manası «bir vecih (şekil) ve bir yol»dan ibaret olur. Bu hususta Sayın el-Hûî şöyle diyor :

«Söylediklerimizi özetleyecek olursak: Kur'an'ın yedi harf üzere nüzû-lünün aslı yoktur. Buna delâlet eden rivayetlere itibar edilmemelidir. Hele «İki Sâdik kişi»nin (aleyî imesselâm) hadisleri bunların yalan olduğuna, Kur'an'ın ancak bir harf üzere geldiğine ve ihtilafların raviler yüzünden ortaya çıktığına delâlet ettikten sonra bütün bu rivayetlerin atılması lâzımdır» (17).

Bu ifadede -yedi harfin altısını inkârdan sonra- en tehlikeli hüküm, «ihtilafların raviler yüzünden ortaya çıktığı...» sözüdür. Ve altı harfi inkâr için söylenmiştir. Bu hükmü icabı da, uluorta söz söylemek, Kur'an'daki değişik kırâetler ve vecihler için tahrif ve ravî uydurması itibar etmektir. Hayatını Kur'an'a vermiş kişiler hakkında böyle sözler söylenmesinden Allaha sığınırız. Onlar rivayet ve edâ konusunda iyice belleyip ezberlemeye ve takva sahibi olmaya gereken titizliği göstermiş kişilerdir...

(Devamı gelecek sayıda)

(17) Aynı eser, I, 135.